

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ

Από τη συλλογή λαογραφικού υλικού στην εξειδικευμένη εθνογραφική έρευνα διάρκειας. Εμπειρίες και προβλήματα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Στην εισήγηση παρουσιάζονται τα προβλήματα που αντιμετώπισε και οι εμπειρίες που είχε ο εισηγητής κατά τη διάρκεια της επιτόπιας λαογραφικής/εθνογραφικής του έρευνας στον ελληνικό αγροτικό χώρο. Η εισήγηση αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα, πρακτικό, σχέσεις με τους πληροφορητές και ψυχολογικό και περιλαμβάνει κυρίως τα προβλήματα οργάνωσης της λαογραφικής/εθνογραφικής επιτόπιας έρευνας, της παραμονής και της διατροφής του στο πεδίο (χωριά) καθώς και τις επαφές του με τους πληροφορητές. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στους λόγους και τους τρόπους της στροφής του εισηγητή από την απλή συλλογή λαογραφικού υλικού στη μεγαλύτερης διάρκειας παραμονή του στο πεδίο και τη συμμετοχική παρατήρηση.

Λέξεις-κλειδιά: Λαογραφία/Εθνογραφία, λαογραφική αποστολή, εντατική/εκτατική επιτόπια έρευνα, δομολειτουργισμός

Η σημασία της επιτόπιας έρευνας για τη Λαογραφία/Εθνογραφία είναι γνωστή και δεν χρειάζεται να αναφέρουμε πολλά. Η ύπαιθρος και το χωριό/κοινότητα αποτελούν το εργαστήριο του λαογράφου/εθνογράφου. Αυτό που πρέπει να τονισθεί είναι, ότι η επιτόπια έρευνα στη σημερινή εποχή είναι κάτι περισσότερο από αναγκαία (σωστική λαογραφία/εθνογραφία)¹, καθόσον ο παραδοσιακός

1. Η έννοια τα σωστικής Λαογραφίας ξεκινάει αρχικά από τη σωστική Αρχαιολογία και τη σωστική θα λέγαμε Ανθρωπολογία, βλ. P. C. Gutkind, «The Social Researcher in the Context of African National Development. Reflections on an Encounter» στο Fr. Henry & S. Saberwal (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, Holt, Rinehart & Winston, Inc, Νέα

λαϊκός πολιτισμός υποχωρεί ή αλλοιώνεται ταχύτατα υπό την πίεση των νεοτέρων εξελίξεων, όπως είναι η αστική και βιομηχανική ανάπτυξη και ο τουρισμός. Επιπλέον έχει πολύ μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον να παρατηρηθεί η πολιτισμική και κοινωνική αλλαγή κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας².

Καταρχήν πρέπει να επισημάνουμε ότι η επιτόπια λαογραφική έρευνα στο Κέντρο Λαογραφίας, ανάλογα με την περίοδο, πέρασε από διάφορες μορφές στο βαθμό που στόχος ήταν η διάσωση του στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού, η κατάρτιση θεματικών ή εθνογραφικών χαρτών και ατλάντων, η εκτατική δηλαδή μελέτη του (ιστοριοφυλολογική ή ιστοριογεωγραφική προσέγγιση)³ ή η μελέτη σε βάθος μιας συγκεκριμένης κοινότητας ή μικρής περιοχής (δομολειτουργική προσέγγιση).

Την πρώτη μέθοδο, η οποία άλλωστε ήταν σε χρήση τότε απ' όλους τους ερευνητές του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (ΚΕΕΛ) και συνεχίζει εν μέρει να είναι, χρησιμοποίησα, κυρίως μέχρι το 1986. Μετά τη χρονολογία αυτή, αλλάζοντας στόχους και ερευνητικό προσανατολισμό με επίδραση των σύγχρονων θεωρητικών και μεθοδολογικών ρευμάτων στη Λαογραφία/Εθνογραφία (όπως «Ανθρωπολογία οίκου», περιφερειακή Εθνολογία, δομολειτουργισμός, συμμετοχική παρατήρηση, community studies κλπ.)⁴, έχοντας πρα-

Υόρκη 1969, σ. 3, πρβ. και Audrey I. Richards, «Anthropology on the Scrapheap?», *Journal of African Administration*, 13 (1961), σ. 4. Η ανάγκη κατεπείγουσας επιτόπιας εθνογραφικής έρευνας αναγνωρίστηκε διεθνώς στο 4^ο και το 5^ο Διεθνές Συνέδριο Ανθρωπολογικών και Εθνολογικών Επιστημών, που πραγματοποιήθηκαν αντίστοιχα το 1952 στη Βιέννη και το 1956 στο Νέο Δελχί, και οδήγησε με τη βοήθεια της UNESCO στη δημιουργία ειδικού φορέα, την Committee on Urgent Anthropological and Ethnological Research, για την υποστήριξη (χρηματοδότηση κλπ.) ερευνών κοινωνιών που βρίσκονται σε διαδικασία αλλοίωσης, αφομοίωσης ή ενσωμάτωσης σε μεγαλύτερα κρατικά σύνολα, βλ. Thomas Rhys Williams, *Field Methods of Culture*, Holt Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1967, σ. 4, υποσ. 1.

2. Πρβ. R. F. Salisbury, *From Stone to Steel. Economic consequences of a technological change in New Guinea*, Cambridge University Press, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1962. Επειδή όμως η αλληλοεπίδραση ερευνητή/τοπικής κοινωνίας είναι αμοιβαία, επισημαίνεται ότι και η ίδια η παρουσία του εθνογράφου στο πεδίο μπορεί να επηρεάσει σε αλλαγές αλλά και προς κάποια κατεύθυνση τις αντιλήψεις της τοπικής κοινωνίας, βλ. Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 46. Για την Ελλάδα, βλ. σχετικά: Jane Cowan, «Folk Truth: When the Scholar Comes to Carnival in a 'Traditional' Community», *Journal of Modern Greek Studies*, 6 (1988), σ.245-260.

3. Πρβ. Ε. Δ. Μαζαράκης, *Η λαογραφική έρευνα και η συστηματική οργάνωσή της*. Αθήνα 1964.

4. Για την έννοια της «Ανθρωπολογίας οίκου» και τη σχέση της με τη Λαογραφία, βλ. Ε.Π. Αλεξάκης, «Ανθρωπολογία οίκου ή Λαογραφία: μια επιστημολογική πρόσεγγιση», στα *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου «Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία»* (Αθήνα 19-21 Απρ. 2002). Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού

γματοποιήσει και σπουδές Ανθρωπολογίας στο εξωτερικό (Βέλγιο), και μη θεωρώντας επαρκή την παλαιότερη μέθοδο, άρχισα εξωυπηρεσιακή επιτόπια λαογραφική/εθνογραφική έρευνα διάρκειας στη νήσο Κέα (σύνολο 7 μήνες)⁵. Η έρευνα αυτή κράτησε από το 1986 ως το 1991, ώστε να συμπληρωθούν αρκετοί μήνες παραμονής στο πεδίο (περίπου ενάμιση μήνας κάθε χρόνο με ερευνητική και κανονική άδεια). Στη συνέχεια χρησιμοποίησα υπηρεσιακά την ίδια διαδικασία στην ορεινή Ήπειρο και συγκεκριμένα στη μελέτη των Αρβανιτόβλαχων του Κεφαλόβρυσου (Μετζιτιέ) του Παγωνίου. Η τελευταία έρευνα κράτησε εκ διαστημάτων από το 1993 ως το 2005 με συνδυασμό υπηρεσιακών αποστολών και ειδικών ερευνητικών αδειών (σύνολο επιτόπιας έρευνας 6 μήνες). Ήδη όμως είχα πραγματοποιήσει ένα συνδυασμό εντατικής και εκτατικής επιτόπιας έρευνας διάρκειας 4 μηνών με κατάρτιση και θεματικών χαρτών από το 1976 ως το 1978 αλλά σε ευρύτερη περιοχή, τη Μάνη, κατά την εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής μου⁶.

Διαφορετική επομένως διαδικασία είναι απαραίτητη, ανάλογα με τον τρόπο

και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής Σχολή Μωραΐτη) Αθήνα 2003, σ. 39-63. Για τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης, βλ. Severyn I. Bruyn, *The Human Perspective in Sociology: the Methodology of Participant Observation*, Prentice Hall, Νέα Υερσέη 1966, Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 26. Η μελέτη στο επίπεδο της μικρής κοινότητας είναι εκ των πραγμάτων αναγκαία στις περιπτώσεις σύνθετων και μεγάλης κλίμακας εγγραμμάτων πολιτισμών και συνδέεται με την έρευνα σε πιο εξειδικευμένα θέματα. Οι μελέτες αυτής της μορφής κοινότητας άρχισαν τη δεκαετία του '20 και γενικεύθηκαν τις επόμενες δεκαετίες, βλ. Francis L. Hsu, *The Study of Literate Civilization*, Holt, Rinehart & Winston, Inc. Νέα Υόρκη 1969, σ. 3, 4, 14, 48. Πρβ. και Robert Redfield, *The Little Community*, University of Chicago Press, Σικάγο 1956.

5. Αν δεχθούμε ότι η επιτόπια εθνογραφική έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση συνίσταται στην επιτέλεση πέντε βασικών καθηκόντων: παρατήρηση, ερώτηση, ακοή, καταγραφή και μερικές φορές πράξη (συμμετοχή σε έργο: εργασία, τελετουργία κλπ.) τότε τα καθήκοντα αυτά είναι διευρυμένα σε σχέση με την απλή συλλογή λαογραφικού/εθνογραφικού υλικού: L. L. Langess, *The Life History in Anthropological Sciences*, Holt, Rinehart & Winston, Νέα Υόρκη 1965, σ. 3.

6. Όπως είναι ευνόητο, υπηρεσιακά δεν ήταν και δεν είναι δυνατή η συνεχής απουσία από το ΚΕΕΛ για περισσότερους μήνες αλλά και η χρηματοδότηση για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα δεν ενέπιπτε στη λογική του ετήσιου δημόσιου λογιστικού. Η επιτόπια έρευνα λοιπόν για περισσότερους μήνες, όπως την οργάνωσα, είχε περισσότερες ομοιότητες με εκείνη των Γάλλων εθνολόγων, που επισκέπτονται το πεδίο κατά ορισμένα χρονικά διαστήματα, επανερχόμενοι κάθε φορά, αφού μελετήσουν τα στοιχεία που έχουν συγκεντρώσει. Αντίθετα δηλ. από τους Αγγλοσάξωνες που παραμένουν συνεχώς στο πεδίο από ένα ως δύο και περισσότερα χρόνια. Βλ. Michel Panoff et Françoise Panoff, *L'ethnologie et son ombre*, Payot, Παρίσι 1968, σποράδην.

έρευνας με στόχο σωστικό του λαϊκού πολιτισμού ή καταγραφής για την κατασκευή θεματικών ή εθνογραφικών χαρτών και ατλάντων ή μελέτη βάθους μιας κοινότητας ή μικρής περιοχής. Συνεπάγεται λοιπόν ότι και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ερευνητής είναι επίσης διαφορετικής φύσης.

Έχοντας μια μακρά πορεία στο Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, γιατί πραγματοποίησα πάνω από εξήντα λαογραφικές αποστολές, είτε επίσημα κατ' εντολή της υπηρεσίας είτε με δικά μου έξοδα στα πλαίσια ερευνητικής ή κανονικής άδειας, μπορώ να διατυπώσω τις εμπειρίες μου. Θα χρησιμοποιήσω εναλλακτικά τον αόριστο και τον εθνογραφικό ή ιστορικό ενεστώτα, καθώς πολλές από τις καταστάσεις που αντιμετωπίσα τότε συνεχίζουν να υπάρχουν, ενώ και ο ίδιος αν και βρίσκομαι προς το τέλος της υπηρεσίας μου στο Κέντρο Λαογραφίας συνεχίζω να πραγματοποιώ ακόμα επιτόπια λαογραφική/εθνογραφική έρευνα⁷.

Οι αποστολές μου πραγματοποιήθηκαν στην Ήπειρο (Νομοί Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων), Μακεδονία (Νομοί Γρεβενών, Χαλκιδικής, Θεσσαλονίκης, Σερρών), Στερεά Ελλάδα (Νομοί Αττικής, Βοιωτίας, Φωκίδας, Αιτωλο-Ακαρνανίας και Ευρυτανίας), Πελοπόννησο (Νομοί Λακωνίας, Μεσσηνίας και ειδικά στη Μάνη και τα Βάτικα), Κυκλάδες (Κέα) και άλλα νησιά Κύθηρα, Αέσβος, Κρήτη και πρόσφατα Σάμο. Η έρευνά μου δηλαδή πραγματοποιήθηκε σε πεδινές, παράλιες ή νησιώτικες και σε ορεινές περιοχές. Οι περιοχές αυτές ανάλογα με την πρόσβαση παρουσιάζουν μικρότερες ή μεγαλύτερες δυσκολίες.

7. Εννοείται ότι δεν πρόκειται να επεκταθώ στον τρόπο που το εθνογραφικό/λαογραφικό υλικό μετατρέπεται σε εθνογραφικό/λαογραφικό κείμενο (εθνογραφία), βλ. πρόχειρα Powdermaker, *Stranger and Friend*, ό.π., σ. 280, 298, 300, Bruyn, *The Human Perspective*, ό.π., σ. 34 όπου βιβλιογραφία και αναφορές στη λεγόμενη «Νέα Εθνογραφία». Η μορφή και η δομή του εθνογραφικού κειμένου εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες: την προσωπικότητα του ερευνητή/μελετητή, την ευαισθησία, την κοσμοθεωρία/ ιδεολογία και την ικανότητά του αλλά και την επιστημονική Σχολή που ακολουθεί. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι ενώ κατά κανόνα η διαδικασία της επιτόπιας έρευνας στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η ίδια, το εθνογραφικό κείμενο που προκύπτει είναι συχνά πολύ διαφορετικό ανάλογα με το άτομο. Τα τελευταία χρόνια είχε αναπτυχθεί έντονη επιστημολογική κριτική των εθνογραφικών κειμένων, ιδιαίτερα από τους μεταμοντέρνους ανθρωπολόγους, σε βαθμό που άρχιζε να κλονίζει τα θεμέλια της Ανθρωπολογίας ως επιστήμης, βλ. J. G. Clifford, «Fieldwork, Reciprocity and the Making of Ethnographic Texts», *Man*, N.S. 15 (1980), σ. 518-532, J.-G. Clifford - G. Marcus (επιμ.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. University of California Press, Μπέρκλεϊ 1986, G. Marcus – D. Cushman, «Ethnographies as Texts» *Annual Review of Anthropology* 11 (1982), σ. 25-69. G. E. Marcus - M. Fischer, *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*, The University of Chicago Press, Σικάγο-Λονδίνο 1986.

Μπορώ όμως να ισχυριστώ ότι έχω εργαστεί κυρίως στον ορεινό χώρο (Ηπειρος, Μακεδονία και Στερεά Ελλάδα). Το ενδιαφέρον μου για τον ορεινό χώρο τουλάχιστον στην αρχή της σταδιοδρομίας μου εξηγείται από την προσπάθεια μου να επισημάνω παρωχημένες και πιο συντηρητικές μορφές οργάνωσης, όπως η πολυπυρηνική πατριαρχική οικογένεια, η οργάνωση σε πατριές (γέννη), η «εξαγορά της νύφης» και η «προγαμιαία δωρεά» κ.ά. Αργότερα δε από την προσπάθεια αποτύπωσης και μελέτης του συστήματος ή της «οργάνωσης σε κατούνες» και γενικότερα του πολιτισμού των κτηνοτρόφων. Ήμουν άλλωστε επιστημονικός υπεύθυνος κατά τα έτη 1996-1997 ειδικού ερευνητικού προγράμματος του ΚΕΕΛ: «Ο γάμος στους κτηνοτρόφους: στρατηγικές και σύμβολα». Γι' αυτό τον λόγο το περιεχόμενο των χειρογράφων των αποστολών αυτών είναι εμπλουτισμένο κυρίως με πληροφορίες των συγκεκριμένων κατηγοριών. Από την έρευνά μου αυτή προέκυψαν μερικά βιβλία και αρκετά άρθρα.

Μια λαογραφική αποστολή όμως δεν είναι μια ρομαντική υπόθεση ή ένα τουριστικό ταξίδι, όπως ίσως πολλοί νομίζουν. Η λαογραφική αποστολή και η επιτόπια έρευνα ειδικότερα, ανάλογα με τη μέθοδο, παρουσιάζουν πολλά προβλήματα, τα οποία συνοπτικά μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες:

- 1ο) Προβλήματα οργάνωσης της αποστολής.
- 2ο) Προβλήματα διαμονής στα χωριά (δηλ. καταλύματος και διατροφής) και
- 3ο) Προβλήματα επικοινωνίας και επαφής με τους χωρικούς.

Πιο ειδικά ως προς την προετοιμασία της λαογραφικής αποστολής, θεωρούσα πάντα απαραίτητο να επισημάνω και να εξετάσω τυχόν δημοσιευμένο ή αδημοσίευτο υλικό για την περιοχή, π.χ. τις χειρόγραφες συλλογές του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας και του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, ώστε η συλλογή και η έρευνα να γίνει πιο συστηματικά⁸. Προσπαθούσα επίσης να εντοπίσω τυχόν επιστημονικό πρόβλημα, που χαρακτήριζε την περιοχή, ιδιαίτερα στην περίπτωση εξειδικευμένης εθνογραφικής έρευνας διάρκειας, ώστε να διαμορφώσω μια υπόθεση εργασίας και η επιτόπια έρευνα να προχωρήσει σε βάθος.

Έκρινα ακόμα χρήσιμο, όταν επρόκειτο για εκτατική έρευνα, να επισημάνω από πριν τα χωριά που θα επισκεπτόμουν, πάντοτε περισσότερα απ' όσα είναι δυνατό να ερευνήσω, ώστε σε περίπτωση που καθίστατο αδύνατη η παραμονή μου σε ένα χωριό, για διάφορους λόγους, να υπάρχει περιθώριο επιλογής. Επιπλέον να εξετάσω αντιπροσωπευτικά χωριά από άποψη πληθυσμιακή (αριθμού και προέλευσης κατοίκων, π.χ. αν είναι πρόσφυγες, ή ακόμα και δίγλωσσοι), αλλά

8. Βλ. για τη διαδικασία: Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 5.

και συγκοινωνίας και γεωγραφικής θέσης (αν είναι πεδινά, ορεινά ή ημιορεινά ανάλογα με το υψόμετρο κτλ.), ώστε να γνωρίζω από πριν, όσο είναι δυνατό, τι ενδέχεται να συναντήσω από άποψη δυσκολιών, υλικού και ανθρώπων⁹.

Στις περιπτώσεις πάλι που κάποιο ιδιαίτερο θέμα με απασχολούσε, φρόντιζα να συντάξω ειδικά ερωτηματολόγια πέρα από εκείνα, που χρησιμοποιούσα για τη συλλογή γενικότερου λαογραφικού υλικού (Μέγα, Σπυριδάκη, Ήμελλου - Πολυμέρου-Καμηλάκη)¹⁰. Απαραίτητο ήταν να υπάρχουν όλα τα εφόδια: γραφική ύλη (σημειωματάρια, μολύβια), διάφορα βιβλία (ανθρωπολογικά, λαογραφικά κλπ.), χάρτες της περιοχής, φωτογραφική μηχανή, φιλμς, μαγνητοταινίες και τα τελευταία χρόνια και βιντεοκάμερα, την οποία, επειδή δεν διέθετε τότε το ΚΕΕΛ, είχα αγοράσει με δικά μου έξοδα. Τώρα βέβαια ως προς αυτό τα πράγματα είναι διαφορετικά (υπάρχουν στο ΚΕΕΛ σύγχρονα ψηφιακά μηχανήματα: μαγνητόφωνα, φωτογραφικές μηχανές και βιντεοκάμερες)¹¹. Μερικές

9. Πρόκειται για μια ανθρωπολογικού/εθνογραφικού τύπου δειγματοληψία, απαραίτητη στις μεγάλης κλίμακας έρευνες. Σ' αυτή την περίπτωση επιδιώκεται η αντιπροσωπευτικότητα οικισμών και περιοχών του συνόλου της εθνοπολιτισμικής ομάδας, βλ. για τη γενικότερη προβληματική: Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 12-14, πρβ. και Frances Henry, «Stress and Strategy in Three Field Situations», στο Fr. Henry & S. Saberton (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, Holt, Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1969, σ. 39, Hsu, *The Study of Literate Civilization*, ό.π., σ., 31, 46.

10. Η χρήση ερωτηματολογίων στις συνεντεύξεις, δομημένων ή όχι αλλά και ερωτηματολογίων οδηγών είναι αναγκαία ακόμα και στην περίπτωση ανθρωπολογικής έρευνας διάρκειας στο πεδίο με συμμετοχική παρατήρηση κλπ., βλ. Henry, «Stress and Strategy», ό.π., σ. 36. Υπάρχουν όμως και αντίθετες απόψεις και πρακτικές: Hortense Powdermaker, *Stranger and Friend. The Way of the Anthropologist*, Νέα Υόρκη 1966, σποράδην. Χρήσιμο είναι ανάλογα με τη δυσκολία και την περίπτωση να γίνεται απομνημόνευση των ερωτήσεων των συνεντεύξεων και αν οι απαντήσεις δεν καταγράφονται την ίδια στιγμή, να καταγράφονται το συντομότερο δυνατόν. Προσωπικά κατέγραφα τις συνεντεύξεις σε σημειωματάριο με το χέρι ως το 1993 και ηχογραφούσα στο μαγνητόφωνο μόνο τη μουσική και τα τραγούδια. Αρχισα να μαγνητοφωνώ τις συνεντεύξεις, όταν ξεκίνησα την επιτόπια εθνογραφική έρευνά μου στους Αρβανιτόβλαχους του Κεφαλόβρυσου με τη λογική ότι αυτοί ήταν δίγλωσσοι και θα έπρεπε να καταγραφεί και η ομιλία τους στα ελληνικά και τα βλάχικα. Οι άλλοι συνάδελφοι στο Κέντρο Λαογραφίας είχαν αρχίσει πολύ νωρίτερα τη χρήση του μαγνητοφώνου και στις συνεντεύξεις. Πάντως σημαντικό πρόβλημα παραμένει κατόπιν η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων.

11. Η βοήθεια αυτών των εργαλείων είναι πολύ σημαντική και για την προσέγγιση την μελέτης από την πλευρά της Οπτικής Ανθρωπολογίας, βλ. M. Banks & H. Morphy (επιμ.), *Rethinking Visual Anthropology*, Yale University Press. New Haven και Λονδίνο 1999, J. Collier Jr, and M. Collier, *Visual Anthropology. Photography as a Research Method*, University of New Mexico Press, Albuquerque 1987, Anna Grimshaw, *The Ethnographer's Eye*.

φορές άλλωστε απαραίτητα είναι και πράγματα, που κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί (π.χ. φάρμακα για την περίπτωση πεπτικών διαταραχών, λόγω της συχνής αλλαγής του νερού και της τροφής, επίσης διάφορα χρήσιμα μικροεργαλεία). Σε μια περίπτωση που μου χάλασε το μαγνητόφωνο και ήθελα να το επιδιορθώσω, στο χωριό δεν έβρισκα ούτε κατσαβίδι και αναγκάστηκα, χάνοντας χρόνο, να πάω σε ένα κοντινό κεφαλοχώρι, για να βρω. Απαραίτητη είναι ακόμα και μια βολική ομπρέλα, ιδίως, όταν η έρευνα γίνεται στο βόρειο και ιδιαίτερα τον ορεινό ελλαδικό χώρο, όπου βρέχει συνεχώς ακόμα και το καλοκαίρι. Όλα τα παραπάνω είναι δυνατό να διευκολύνουν σε πολλές περιπτώσεις την επιτόπια έρευνα δεδομένου ότι, κανείς δεν είναι βέβαιος, τι μπορεί να αντιμετωπίσει κατά την εξέλιξη της λαογραφικής αποστολής, ενώ, και αυτό ίσχυε παλαιότερα, τα συγκεκριμένα πράγματα απουσίαζαν στα μικρά χωριά.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της επιτόπιας έρευνας είναι η παραμονή σε ένα χωριό (η εξεύρεση, όπως ανέφερα, καταλύματος και η διατροφή)¹². Το πρόβλημα αυτό παρουσιάζει ανάλογες δυσκολίες, αν η παραμονή είναι μόνο για μερικές ημέρες ή για ένα μήνα, όταν πρόκειται για πιο εντατική μελέτη της κοινότητας. Σε πολλές περιοχές, όπου είναι πολύ ανεπτυγμένο το αίσθημα της φιλοξενίας, το πρόβλημα λύνεται με την εξυπηρέτηση, που μπορεί να προσφέρει ο πρόεδρος ή ο γραμματέας της κοινότητας για φιλοξενία μερικών ημερών, κάτι που βέβαια δεν ισχύει για παραμονή ενός μηνός. Αυτό συμβαίνει κυρίως σε ορεινά και απομονωμένα χωριά, όπου δεν υπάρχουν εστιατόρια και ξενώνες ή ξενοδοχεία. Αν όμως επισκεφθεί κανείς τουριστικές περιοχές κυρίως νησιώτικες και παράλιες -αυτές μάλιστα είναι απαραίτητο, όπως ανέφερα, να ερευνηθούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα για την αλλοίωση, που δέχονται από την αλλαγή του τρόπου ζωής- είναι βέβαιο ότι, εκτός από ενδεχόμενο πρόβλημα κατανόησης και επικοινωνίας με τους ανθρώπους, θα έχει να αντιμετωπίσει και πρόβλημα

Ways of Seeing in Modern Anthropology, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 2001. Η έννοια της σωστικής Ανθρωπολογίας ισχύει και στο επίπεδο της Οπτικής Ανθρωπολογίας, καθώς η κάμερα σωστά έχει χαρακτηριστεί ως «καθρέπτης με μνήμη», βλ. Collier & Collier. *Visual Anthropology*, ό.π., σ. 9. Η κινηματογραφική κάμερα και η βιντεοκάμερα ιδιαίτερα μπορούν να μας δώσουν το λεγόμενο «φίλμ έρευνας» και με την κατάλληλη επεξεργασία, μοντάζ, μουσική επένδυση κλπ. το εθνογραφικό φίλμ (ντοκιμαντέρ), που χρησιμοποιείται για εκπαιδευτικούς σκοπούς στην Ανθρωπολογία και αλλού. Για το θέμα αυτό και την αξία του εθνογραφικού φίλμ έχει γίνει μεγάλη συζήτηση μεταξύ των ανθρωπολόγων, βλ. Collier & Collier, *Visual Anthropology*, ό.π., σ. 153.

12. Πρβ. Gerald Berreman, *Behind Many Masks. Ethnography and Impression Management in a Himalayan Village*, Published by the Society for Applied Anthropology, Monograph Nr 4, Lafferty Hall, University of Kentucky, Lexington, Kentucky 1962.

φιλοξενίας και δυσκολίες στην εξεύρεση φτηνού και καλού καταλύματος. Σε τέτοιες περιπτώσεις προκειμένου να αποφύγει τη βέβαιη ταλαιπωρία έχει σημασία και η εποχή, που θα γίνει η επιτόπια έρευνα, αν είναι δηλ. καλοκαίρι, φθινόπωρο ή άνοιξη, ενώ για την εξεύρεση προσωρινού καταλύματος, ώστε να μην κοιμηθεί έξω τη νύχτα¹³, όταν η παραμονή και η εγκατάσταση δεν είναι από πριν οργανωμένη, έχει σημασία και η ώρα άφιξης σε ένα τέτοιο χωριό, αν δηλ. είναι πρωινή, απογευματινή ή βραδινή. Μιλάω βέβαια και για περίοδο που δεν είχε γενικευθεί η χρήση του Ι.Χ. αυτοκινήτου. Γι' αυτούς τους λόγους είναι πάντα απαραίτητος ο εφοδιασμός του ερευνητή με ειδικά έγγραφα-επιστολές από το νομάρχη προς τους προέδρους των κοινοτήτων. Αν και, όπως παρατήρησα σε μερικές αποστολές μου, οι κοινοτάρχες αρκετές φορές πολύ λίγη σημασία και σεβασμό δείχνουν σ' αυτά τα έγγραφα, ενώ σε μια περίπτωση κοινοτάρχης που ανήκε σε διαφορετικό κόμμα από τον νομάρχη μου συμπεριφέρθηκε πολύ εχθρικά και αναγκάστηκα να φύγω¹⁴. Πάντως όσο λιγότερα πρακτικά προβλήματα αντιμετωπίσει ο εθνογράφος-ερευνητής, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει να προχωρήσει την έρευνά του καλύτερα.

Η παραμονή επομένως του λαογράφου/εθνογράφου, αυτού του επαγγελματία ξένου κατά την έκφραση του Michael Agar¹⁵, σε ένα χωριό, ανάλογα με το σκοπό που έχει και το αντικείμενο της έρευνας (σωστική λαογραφία, μελέτη κοινότητας κλπ.), μπορεί να κυμαίνεται κάθε φορά από πέντε ή δέκα μέρες ως ένα μήνα. Όλο αυτό το διάστημα πρέπει να έχει ένα σχετικά άνετο κατάλυμα, καθώς και κάποια ευκολία στη διατροφή. Αν δεν υπάρχουν ξενώνες και εστια-

13. Αυτό παρ' ολίγο να μου συμβεί κατά την επιτόπια έρευνά μου το 1978 σε ένα χωριό της Παραμυθιάς στην Ήπειρο, περιοχή με ανθρώπους ως προς τα άλλα ιδιαίτερα φιλόξε-
νους. Ο πρόεδρος και ο γραμματέας δεν μπορούσαν να με κρατήσουν στο σπίτι, γιατί ήταν
Δεκαπενταύγουστος και είχαν έρθει συγγενείς τους λόγω του τοπικού πανηγυριού. Επειδή
ήταν αργά και δεν υπήρχε συγκοινωνία, αποφάσισα να καθίσω στο πανηγύρι μέχρι το πρωί,
οπότε θα έβλεπα τι θα έκανα. Προς τα ξημερώματα (3-4 η ώρα) όμως με πήραν τα αγόρια
και η κόρη μιας οικογένειας Σαρακατσάνων του χωριού που βρίσκονταν στο πανηγύρι και
με πήγαν στο σπίτι τους, για να κοιμηθώ.

14. Βλ. Ε. Π. Αλεξάκης, *Εθνογραφικό Ημερολόγιο. Ήπειρος (1981-1983)*, Δωδώνη, Αθήνα
2007, σ. 63. Αυτό προκαλεί το άγχος που συνδέεται με την εμπλοκή της πολιτικής (stress
of politicizing), το οποίο μερικές φορές μπορεί να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στην
επιτόπια έρευνα. Σ' αυτές τις περιπτώσεις χρειάζεται ιδιαίτερη διπλωματική ικανότητα από
τον ερευνητή, Gutkind, «The Social Researcher», *ό.π.*, σ. 27, Frances Henry, «The Role of
the Fieldworker in an Explosive Political Situation», *Current Anthropology* 7 (1966), σ. 552-
559, της ίδιας, «Stress and Strategy», *ό.π.*, σ. 44.

15. Πρβ. και D. Nash, «The Ethnologist as Stranger: an Essay in the Sociology of Knowl-
edge», *Southwestern Journal of Anthropology* 19/1 (1963), σ. 149-166.

τόρια και η φιλοξενία από τις επίσημες αρχές του χωριού είναι ανύπαρκτη, η παραμονή του καθίσταται αδύνατη. Παρ' όλα αυτά κατά τη διάρκεια όλης της μακροχρόνιας ερευνητικής μου υπηρεσίας αυτό μου συνέβη μόνο δυο φορές. Σε περίπτωση πάλι που βρεθεί κατάλυμα και η διατροφή του εξασφαλιστεί, είναι σχεδόν βέβαιο ότι και τα δύο με κανένα τρόπο δεν θα πληρούν απόλυτα τις στοιχειώδεις ανάγκες του (όπως δηλ. έχει συνηθίσει). Χώροι πρώτης ανάγκης βρίσκονται μακριά από τα σπίτια ή μερικές φορές είναι ανύπαρκτοι, νιπτήρες μπορεί να μην υπάρχουν, νερό ζεστό για λούσιμο και πλύσιμο (μπάνιο) ούτε μπορεί να το διανοηθεί κανείς. Εκτός τούτου, ο άνθρωπος που θα τον φιλοξενήσει μπορεί να του δημιουργήσει προβλήματα εκούσια ή ακούσια από τα πιο ανώδυνα ως τα πιο σοβαρά. Θυμάμαι σε ένα χωριό της ορεινής Χαλκιδικής ο πρόεδρος της κοινότητας με έστειλε να μείνω επί πληρωμή σε ένα σπίτι, που ήταν παλιά ξενώνας. Αυτό το σπίτι ανήκε σε μια γυναίκα ηλικίας γύρω στα 45-50, ζωντοχίρα. Μπορείτε να φανταστείτε τα αστεία και τα πειράγματα, που μου έκαναν οι άντρες στο καφενείο. Σε μιαν άλλη περίπτωση ο καθ' όλα ευγενικός και εξυπηρετικός άνθρωπος που με φιλοξενούσε ήταν «μάρτυρας του Γιαχωβά» και επομένως μπορεί να υποθέσει κανείς την πλύση εγκεφάλου που δέχθηκα, χωρίς πρόθεση εκ μέρους του αυτές τις ημέρες¹⁶.

Υπάρχει πάλι περίπτωση να υπάρχει κοινοτικός ξενώνας αλλά όχι φαγητό. Αυτό μου συνέβη σε μια αποστολή είκοσι ημερών που την εξάντλησα στο ίδιο χωριό στη μελέτη του συστήματος της κατούνας και συγκεκριμένα στην Κωστάνα (σήμερα Μηλέα) Φιλιατών το 2002, το οποίο είχα επισκεφθεί υπό πολύ καλύτερες συνθήκες, ως προς ορισμένα σημεία, και το 1982¹⁷. Το 2002 δεν υπήρχε ούτε καφενείο στο χωριό για φαγητό (είχε παύσει να λειτουργεί) και αναγκάζομαι να φέρνω τρόφιμα από την πόλη, τα οποία στο τέλος μου χαλούσαν ή τα έτρωγαν τα έντομα (μυρμήγκια κλπ.). Τα φαγητά εξάλλου που με όλη την καλή διάθεση προσφέρουν οι χωρικοί, αρκετές φορές είναι έξω από τις συνήθειες του ερευνητή, εκτός αν υπάρχει εστιατόριο, ώστε να μπορεί να επιλέξει, πράγμα σπανιότατο, στον ορεινό χώρο. Μια φορά στη Μακεδονία, ήταν 14 Σεπτεμβρίου, του Σταυρού, στο σπίτι όπου με φιλοξενούσαν θα νήστευαν και παρόλο που είχαν την πρόθεση, αν ήθελα, να μου μαγειρέψουν καλό, μη νηστήσιμο φαγητό (κρέας κλπ.), αφού τους δήλωσα ότι και εγώ νήστευα αυτή την ημέρα, έφτιαξαν πιπεριές, φαγητό, που και στο σπίτι μου δεν το βάζω στο στόμα μου. Τι να κάνω όμως αναγκάστηκα να φάω, για να μην δημιουργηθεί

16. Ε. Π. Αλεξάκης, *Εθνογραφικό Ημερολόγιο*, ό.π., σ. 137.

17. Βλ. Ε. Π. Αλεξάκης, *Εθνογραφικό Ημερολόγιο*, ό.π., σ. 123 κε.

καμία παρεξήγηση και ψυχρότητα¹⁸. Πρέπει να λάβει κανείς υπόψη, όσον αφορά τα παραπάνω, ότι και ο λαογράφος/εθνογράφος ερευνητής είναι άνθρωπος με τις ευαισθησίες του και τις ιδιοτροπίες του.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό πρόβλημα της επιτόπιας έρευνας είναι αυτό της επαφής με τους κατοίκους ενός χωριού και ιδιαίτερα τους πληροφορητές. Το εθνογραφικό/λαογραφικό κείμενο είναι το προϊόν της συνεργασίας ερευνητή-πληροφορητών. Αν η παραμονή είναι σύντομη (3-4 ημερών) και δεν υπάρχει μεγάλο χρονικό περιθώριο το πρόβλημα αυτό επιδεινώνεται. Καταρχήν δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η επιτόπια λαογραφική/εθνογραφική έρευνα είναι πρωτίστως μια «επιτέλεση» (performance)¹⁹, και το αποτέλεσμα θα κριθεί από το πόσο καλή είναι αυτή²⁰. Τα πράγματα είναι πιο εύκολα, όταν η παραμονή στο χωριό φτάνει το μήνα και περισσότερο, για να υπάρχει όλο το χρονικό περιθώριο να γνωριστεί και να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πληροφορητών²¹. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι και ο εθνογράφος ερευνητής περνάει από μια διαδικασία κοινωνικοποίησης και πολιτισμικής προσαρμογής (με επίδραση συχνά στην προσωπικότητα και το χαρακτήρα του), που θέλει το χρόνο της. Σε χωριά εξάλλου όπου δεν περνούν πολλοί ξένοι, ο ερευνητής γίνεται το κέντρο και το αντικείμενο του ενδιαφέροντος όλων των κατοίκων για πολλές μέρες. Δίνει συνεχώς μια θεατρική παράσταση, δεν παρατηρεί δηλαδή μόνον αυτός, αλλά είναι και ο ίδιος αντικείμενο παρατήρησης των κατοίκων. Σε μια περίπτωση μία γιαγιά παρακολουθούσε

18. Η άρνηση φαγητού ή ποτού σε τέτοιες συνθήκες πρέπει να θεωρηθεί καταστροφική: Hans C. Buechler, «The Social Position of an Ethnographer in the Field», στο Henry & Saberwal (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, σ. 14.

19. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Doubleday, Νέα Υόρκη 1959 (και σε ελλ. μτφ. της Μαρίας Γκόφρα από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006), Berreman, *Behind Many Masks*, ό.π. Και για μια κριτική επιτέλεσης εθνογραφικής έρευνας στην Ελλάδα: Margaret Kenna, «An Ironic Mirror: Michael Herzfeld on Greece. Anthropology and anthropology of Greece», *Journal of Mediterranean Studies*, 1/1 (1991), σ. 135-140.

20. Η Frances Henry υποστηρίζει ότι η επιτυχία της επιτόπιας έρευνας είναι κυρίως αποτέλεσμα της μοναδικής αλληλοεπίδρασης μεταξύ της προσωπικότητας του εθνογράφου ερευνητή, της φύσης του προβλήματος της έρευνας και του γενικού κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος, στο οποίο έχει αναληφθεί η έρευνα (από τον R. M. Wintrob, «An Inward Focus: A Consideration of Psychological Stress in Fieldwork», στο Henry & Saberwal (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, σ. 63.

21. Δημιουργείται τότε ένα ιδιαίτερο άγχος, γνωστό σαν «άγχος της πίεσης του χρόνου»: Henry, «Stress and Strategy», ό.π., σ. 43. Ο ερευνητής θέλει να πραγματοποιήσει το πλάνο της έρευνας του, με δύο τουλάχιστον συνεντεύξεις την ημέρα και η απελπισία του είναι μεγάλη, όταν έχει περάσει εβδομάδα και δεν έχει μπόρεσει να κάνει ακόμα τις κατάλληλες επαφές ή δεν βρίσκονται πληροφορητές διατεθειμένοι να του μιλήσουν.

την ώρα που έσβηνα το φως τη νύχτα και την άλλη ημέρα με ερωτούσε, γιατί δεν κοιμόμουν. Γινόταν αυτό για την τακτοποίηση των σημειώσεων και την ενημέρωση του εθνογραφικού ημερολογίου, το οποίο πρέπει να τηρείται πάντα ανελλιπώς²². Άλλες φορές πάλι, ιδιαίτερα σε πολυσύχναστα και πολυδιάβαστα μέρη, π.χ. τουριστικά, δεν του δίνουν καθόλου σημασία.

Το βέβαιο είναι ότι σε λίγες εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούν οι κάτοικοι του χωριού να αντιληφθούν, για τι ακριβώς πρόκειται και τι ακριβώς ζητά ο ερευνητής. Επειδή μέσα στο πολιτισμικό τους σύστημα δεν υπάρχει η έννοια αυτού του επαγγέλματος, επιστρατεύουν τις γνώσεις τους από τις εφημερίδες, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση: επομένως ο λαογράφος ερευνητής δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο από φωτογράφος ή δημοσιογράφος (την άποψη αυτή ενισχύει ιδιαίτερα το φορητό μαγνητόφωνο και η φωτογραφική μηχανή) ή εκπρόσωπος της τηλεόρασης και του ραδιοφώνου. Για να αναφέρω μερικά επιπλέον από τα περισσότερο ανώδυνα παραδείγματα από τη δική μου εμπειρία: μια φορά με πέρασαν για υπάλληλο της Κοινωνικής Πρόνοιας, μιαν άλλη για υπάλληλο της ΔΕΗ, ενώ σε μια τρίτη μαζεύτηκαν γύρω μου και με ρωτούσαν «τι πουλάω». Στην Κέα πάλι επειδή με έβλεπαν στο συμβολαιογραφείο να ψάχνω για παλιά δικαιοπρακτικά (προικοσύμφωνα, διαθήκες κλπ.) με θεώρησαν κτηματομεσίτη²³.

Τα παραπάνω έχουν μερικές φορές και περίεργα αποτελέσματα, όπως το ακόλουθο: μια φορά το 1980, αφού είχα παραμείνει πέντε μέρες σε ένα χωριό της Χαλκιδικής, με πλησίασε ένας χωρικός και μου ζήτησε να πάμε κάπου ιδιαίτερα να βάλω το μαγνητόφωνο και να μου πει μερικά πράγματα να τα γράψω στην εφημερίδα. Μάταια προσπαθούσα να τον πείσω ότι δεν μπορώ να βάλω το μαγνητόφωνο, αλλά μπορώ να τον ακούσω. Είχα υποψιαστεί φυσικά, ότι δεν επρόκειτο για πληροφορητή. Αυτός όμως δεν ήθελε να μιλήσει. Τελικά δέχτηκε, αφού έβγαλα το σημειωματάριο να κρατήσω μερικές σημειώσεις. Το πρόβλημά του ήταν ότι στην περιοχή υπήρχαν κοινοτικά και δημόσια κτήματα, τα οποία δεν είχαν μοιραστεί στους ακτήμονες, όπως αυτός, αλλά είχαν δοθεί χαριστικά σε επιχειρηματίες. Ασφαλώς και αυτές οι πληροφορίες είναι χρήσιμες, για να

22. Πρβ. Thomas Rhys Williams, *Field Methods of Culture*, Holt Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1967, σ. 38.

23. Το πρόβλημα αυτό εκτός από τις αστείες πλευρές του μπορεί να οδηγήσει και σε πολύ δυσάρεστες καταστάσεις, όπως να θεωρηθεί ο λαογράφος/εθνογράφος κατάσκοπος, αστυνομικός ή πράκτορας/όργανο της κυβέρνησης. Βλ. γενικά για τη θέση του ερευνητή στην ερευνώμενη κοινωνία και τις πιθανές παρερμηνείες της, καθώς και για τη διαχείριση της εντύπωσης από τον εθνογράφο: Berreman, *Behind Many Masks*, ό.π., Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 43, Buechler, «The Social Position», ό.π., Gutkind, «The Social Researcher», ό.π., πρβ. και Goffman, *The Presentation of Self*, ό.π.

κατανοηθούν οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές, που γίνονται σε μια περιοχή, ιδιαίτερα, όταν η έρευνα είναι κοινωνικά προσανατολισμένη. Το γεγονός όμως αναφέρεται, για να γίνει φανερό, πως παρεξηγείται ο ρόλος του λαογράφου κατά την επιτόπια έρευνα.

Η συλλογή του λαογραφικού υλικού γίνεται, είτε στο καφενείο είτε στο γραφείο της κοινότητας (αυτό κυρίως από τους παλαιότερους ερευνητές) είτε στα σπίτια. Χωριά, ιδιαίτερα στο ορεινό χώρο, που είναι διασκορπισμένα και τα σπίτια βρίσκονται σε μεγάλες αποστάσεις (κατούνες), δημιουργούν πολλές φορές ανυπέρβλητες δυσκολίες στον ερευνητή, γιατί είναι δύσκολο οι κάτοικοι να πληροφορηθούν ότι ήλθε ο λαογράφος, αλλά και να συγκεντρωθούν οι πληροφορητές σ' ένα κεντρικό καφενείο. Τέτοιου είδους προβλήματα αντιμετώπισα στην ορεινή Ήπειρο στο Νομό Θεσπρωτίας. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι παλαιότερα δεν υπήρχαν τηλέφωνα, για να ειδοποιηθούν. Κατά τη συλλογή του υλικού είναι απαραίτητο να παρευρίσκονται περισσότεροι πληροφορητές, ώστε να συμπληρώνει και να διορθώνει ο ένας τον άλλο. Είναι εύκολη έτσι η διασταύρωση των πληροφοριών και αποφεύγονται τα λάθη. Γενικά, συνιστάται η «πολυφωνία» των πληροφορητών, η συγκέντρωση δηλ. συγκεκριμένων πληροφοριών από περισσότερα άτομα. Προσωπικά στο καφενείο συγκεντρώνω, από πληροφορητές ηλικιωμένους άντρες, στοιχεία για την ιστορία του χωριού, την κοινωνική οργάνωση, το λαϊκό δίκαιο, τοπωνύμια. Στα σπίτια, από γυναίκες πληροφορήτριες αλλά και από άνδρες, στοιχεία για το γάμο, τη μαγεία, τη λατρεία, παραμύθια, βιογραφικά (ιστορίες ζωής), γενεαλογίες (στοιχεία ενταγμένα στις λεγόμενες ποιοτικές μεθόδους έρευνας)²⁴ καθώς και ιδιαίτερες πληροφορίες, οι οποίες δεν θα έπρεπε να ακουστούν στο καφενείο μπροστά σε τρίτους²⁵.

Το μεγάλο πρόβλημα κατά την επιτόπια λαογραφική/εθνογραφική έρευνα είναι η εξεύρεση των κατάλληλων πληροφορητών («πληροφορητές-κλειδιά» χαρακτηρίζονται από τον Williams), ώστε οι πληροφορίες να είναι ασφαλείς και όχι ασαφείς και συγκεχυμένες. Αυτό είναι σοβαρό πρόβλημα, γιατί πολλές φορές συστήνουν στον λαογράφο/εθνογράφο, σαν καλούς πληροφορητές, ανθρώπους

24. Πρβ. Άννα Λυδάκη, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, β' έκδοση, Καστανιώτης, Αθήνα 2001, L. L. Langess, *The Life History in Anthropological Sciences*. Holt, Rinehart & Winston, Νέα Υόρκη, Ρέα Κακάμπουρα, *Αφηγήσεις ζωής. Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα*, Ατραπός, Αθήνα, 2008.

25. Η αλληλοεπίδραση ερευνητή εθνογράφου-πληροφορητή κατά μόνος ή ενώπιον περισσότερων ατόμων είναι διαφορετική, καθώς ο πληροφορητής επιδιώκει την παρουσίαση του εαυτού του με διαφορετικό τρόπο σε κάθε περίπτωση, ενώ διατηρεί και επιφυλακτικότητα για τις πληροφορίες που θα δώσει: Berreman, *Behind Many Masks*, ό.π. και Goffman, *The Presentation of Self*, ό.π.

ακατάλληλους, των οποίων η ηλικία μόνο δεν αρκεί, για να είναι τα πιο κατάλληλα πρόσωπα. Σε μια περίπτωση με πληροφόρησαν ότι υπάρχει ένας παππούς ενενήντα χρόνων, που ξέρει πολλά να μου πει – προσωπικά έχω επιφυλάξεις για τόσο μεγάλες ηλικίες – ερώτησα λοιπόν αν ο παππούς έχει καλά το λογικό του. Μου απάντησαν θετικά. Όταν όμως τον επισκέφθηκα, διαπίστωσα ότι ο παππούς ήξερε μεν πολλά, αλλά δεν μπορούσαμε να συνεννοηθούμε, γιατί, ούτε άκουγε ούτε έβλεπε καλά – εδώ ήταν που με πέρασαν για υπάλληλο της Κοινωνικής Πρόνοιας.

Μεγαλύτερο είναι το πρόβλημα να βρεθούν οι κατάλληλοι τραγουδιστές, για να γίνει η ηχογράφιση τραγουδιών²⁶. Οι δυσκολίες συνίστανται: 1^ο) στο ότι πολλές φορές ένας καλός τραγουδιστής μπορεί να ντρέπεται ή να φοβάται να τραγουδήσει στο μαγνητόφωνο, 2^ο) να μην θέλει ν' ακούσουν οι συγχωριανοί του ότι τραγούδησε, 3^ο) να ζητάει χρήματα. Κάτι τέτοιο μου συνέβη σ' ένα χωριό της Κόνιτσας στην ορεινή Ήπειρο. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται έντονο και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια και λόγω της χρησιμοθηρικής νοοτροπίας, αλλά και γιατί βλέπουν τις εκπομπές της τηλεόρασης και υπονιάζουν ότι ο λαογράφος θα τους εκμεταλλευτεί οικονομικά. Άλλη δυσκολία είναι ότι σ' ορισμένες περιοχές (π.χ. Ήπειρο) πρέπει οι τραγουδιστές να τραγουδήσουν μαζί, κατά ομάδες (πολυφωνικό τραγούδι), είναι τότε δύσκολο να τρέχεις να τους μαζεύεις. Επίσης μπορεί να να θέλουν να πιουν, για να έρθουν στο κέφι και να τραγουδήσουν. Το τελευταίο είναι γενικό. Ο λαογράφος πρέπει να είναι «γερό ποτήρι». Τα ούζα και τους καφέδες που καταναλώνω σ' ένα μήνα κατά τη λαογραφική αποστολή, δεν τα καταναλώνω ούτε σε δυο χρόνια υπό κανονικές συνθήκες. Ο ερευνητής δεν μπορεί εύκολα να αρνηθεί το κέρασμα, χωρίς να δημιουργήσει ψυχρότητα με συνέπειες στην έρευνά του, όπως ανέφερα²⁷. Με αυτούς τους όρους η ηχογράφιση γίνεται περιπετειώδης και αρκετές φορές πραγματοποιείται σε προχωρημένες ώρες, μετά δηλ. τα μεσάνυχτα (μια φορά γι' αυτό το λόγο ξενύχτησα μέχρι τις τρεις το πρωί).

Η πρώτη δουλειά μου ως ερευνητή λαογράφου/εθνογράφου για να κερδίσω χρόνο λοιπόν ήταν, μέχρι να αποκτήσω τις κατάλληλες επαφές μου, από άποψη πληροφορητών, να εξετάσω και να σχεδιάσω και φωτογραφίσω τα αντικείμενα του υλικού βίου: κατοικίες, εργαλεία, οικιακά σκεύη²⁸. Στο διάστημα αυτό γι-

26. Για την προβληματική της καταγραφής της μουσικής και των τραγουδιών, βλ. Bruno Nettles, «Recording Primitive and Folk Music in the Field», *American Anthropologist* 56 (1954), σ. 1101-1102.

27. Πρβ. Buechler, «The Social Position», ό.π., σ.14.

28. Πρβ. Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 41 και υποσ. 15.

νόταν γνωστό ότι είχα έρθει και τι ακριβώς ζητούσα, για να με εξυπηρετήσουν.

Ένα ιδιαίτερο πρόβλημα στις επαφές είναι η δυσπιστία, η επιφύλαξη ή και η αδιαφορία, με τις οποίες ενδέχεται να τον αντιμετωπίσουν οι κάτοικοι. Μέσα στο πρόγραμμα είναι και η αντίδραση τοπικών λογίων, π.χ. δασκάλων, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την περιοχή, έχουν καταρτίσει λαογραφικές συλλογές ή προτίθενται να το κάνουν και δεν βλέπουν με «καλό μάτι» τον εθνογράφο ερευνητή²⁹. Μου έτυχε περίπτωση και μάλιστα στην πρώτη αποστολή μου ως ερευνητή στο Νομό Γρεβενών να μου υποσχεθεί δάσκαλος ότι θα μου μιλήσει και όταν πήγα στο σπίτι του, «έφαγα πόρτα στα μούτρα» με μια πολύ αστεία δικαιολογία! Γι' αυτό είναι χρήσιμο και αυτό έχει πολύ καλά αποτελέσματα, οι επισκέψεις στα σπίτια, τουλάχιστον στην αρχή, και οι συζητήσεις να γίνονται παρουσία του κοινοτικού γραμματέα ή του προέδρου. Επειδή όμως, μερικές φορές αυτοί, παρά τα έγγραφα του νομάρχη, αδιαφορούν ή δεν καταλαβαίνουν, ότι το χάσιμο χρόνου είναι ζημιά για την υπηρεσία, θεωρείται απαραίτητο να γίνεται κανείς φορτικός σ' αυτά τα πρόσωπα, μέχρι να τον εξυπηρετήσουν. Γιατί είναι βέβαιο ότι μπορούν να βοηθήσουν ουσιαστικά αρκεί να το θελήσουν, έστω και με πληροφορίες για πρόσωπα κατάλληλα που μπορούν να συζητήσουν με τον ερευνητή³⁰.

Γενικά, κατά την επιτόπια έρευνα πρέπει να είναι κανείς διορατικός, τολμηρός, «θρασύς», αλλά και διακριτικός συγχρόνως. Η διακριτικότητα είναι πολλές φορές απαραίτητη, γιατί είναι δυνατό να δημιουργηθεί, από κάτι ασήμαντο, παρεξήγηση. Δεν έχει σημασία ότι οι ίδιες ερωτήσεις δεν είχαν πειράξει άλλους, στους οποίους απευθύνθηκαν. Μια τέτοια περίπτωση μου συνέβη, όταν έπαιρνα γενεαλογίες για τη διδακτορική εργασία μου στη Μάνη. Ενώ είχα συγκεντρώσει μεγάλο αριθμό γενεαλογιών στα διάφορα χωριά, χωρίς κανένα πρόβλημα, σε ένα χωριό μου συνέβη το ακόλουθο: πήρα δυο γενεαλογίες στο καφενείο από δύο πληροφορητές και ετοιμαζόμουν να πάρω την τρίτη από έναν άλλο. Κοντά καθόταν και ο εξάδελφος αυτού του πληροφορητή. Μόλις άρχισα να κάνω τις πρώτες ερωτήσεις ο άλλος επενέβη και άρχισε να ρωτάει τι θα την κάνω. Του εξήγησα, αλλά εκείνος άρχισε να λέει ότι δεν θέλει να δοθεί η γενεαλογία και παρ' ολίγο να δημιουργηθεί σύγκρουση μεταξύ των δυο ξαδερφιών, που διαφωνούσαν. Τους δήλωσα ότι μ' αυτούς τους όρους δεν τη θέλω τη γενεαλογία. Για

29. Πρόβλημα είναι μερικές φορές και η παρουσία δασκάλου στη συνέντευξη με τους χωρικούς, γιατί δυσκολεύονται να μιλήσουν μπροστά του, θεωρώντας τον ειδικό στα θέματα αυτά. Τον ερευνητή όμως ενδιαφέρουν πρωτίστως αυθεντικές πληροφορίες για τη ζωή τους, προερχόμενες από τους ίδιους τους χωρικούς και όχι από «σοφιστικές» πρόσωπα.

30. Williams, *Field Methods*, ό.π., σ. 13.

τη στάση του ξαδέρφου είχαν απορήσει και οι άλλοι πληροφορητές του χωριού, γιατί σ' όλη τη συμπεριφορά μου δεν υπήρχε τίποτα το επιλήψιμο. Αργότερα έμαθα, ότι στην οικογένεια εκείνη, που αντιδρούσε, είχαν συμβεί ορισμένα γεγονότα (κάποιος φόνος μέσα στη γενιά κατά τον Εμφύλιο για λόγους πολιτικούς), που κατά την άποψη του ενός ξαδέρφου, δεν θα έπρεπε να τα μάθω³¹. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ερευνητής λαογράφος/εθνογράφος είναι εντελώς ανυποψίαστος, ενεργώντας σε μια μικρή κοινωνία, για τη οποία δεν γνωρίζει τίποτα. Ας θυμηθούμε τον τίτλο του βιβλίου του Barley, «Ο ανυποψίαστος ανθρωπολόγος». Είναι αλήθεια ότι, κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, τέτοια επεισόδια είναι σπανιότατα, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν συμβαίνουν.

Εκτός από τα παραπάνω βασικά προβλήματα της επιτόπιας έρευνας, υπάρχουν και ορισμένες άλλες εμπειρίες, που είναι πολύ χρήσιμες, για την καλύτερη εκτέλεση της έρευνας, τις οποίες όμως αποκτά με το χρόνο. Π.χ. πρέπει πάντοτε ο λαογράφος, σε κάθε έξοδό του, στο χωριό να έχει ένα σημειωματάριο, τη φωτογραφική μηχανή και αν είναι δυνατόν και το μαγνητόφωνο μαζί του (το οποίο πρέπει να είναι, γι' αυτό το λόγο, μικρό και ελαφρύ, κάτι που δεν ήταν εφικτό παλαιότερα που τα μαγνητόφωνα ήταν βαριά και τεράστια). Μου έτυχε σε δυο περιπτώσεις να χάσω αξιόλογες φωτογραφίες, που δεν μπορούν να βγουν σε άλλες συνθήκες. Συγκεκριμένα στη Λακωνία, όταν πήγαινα μια φορά να ηχογραφήσω με το μαγνητόφωνο, χωρίς να έχω μαζί μου τη φωτογραφική μηχανή, πέρασα από το νεκροταφείο, όπου γινόταν εκταφή (ανακομιδή) νεκρού. Αφού έπλυναν τα οστά με κρασί, άρχισαν οι συγγενείς με τη σειρά να ασπάζονται το κρανίο του νεκρού. Δυστυχώς όμως εκείνη τη στιγμή δεν είχα τη μηχανή να τραβήξω φωτογραφία. Σε άλλη πάλι περίπτωση από την ορεινή Χαλκιδική μια γυναίκα είχε το μωρό της σε φορητή κούνια (*τρόκνια*), στην πλάτη της. Η φωτογραφία δεν τραβήχτηκε ελλείψει της μηχανής. Αργότερα στάθηκε αδύνατο, να καθήσει η μητέρα αυτή να φωτογραφηθεί με το παιδί της³².

Πιστεύω ότι τα προβλήματα που θα αντιμετωπίζουν οι παλαιότεροι λαογράφοι κατά την επιτόπια έρευνα, -οι ερευνητές του ΚΕΕΛ ποτέ δεν υπήρξαν «λαογρά-

31. Σημειώνω ότι ο πληροφορητής ξάδερφος που δεν μπόρεσε να με εξυπηρετήσει στενοχωρήθηκε πολύ, όπως και εγώ λόγω του επεισοδίου, και πήγε στο σπίτι του και μου έφερε στο καφενείο ψητό κρέας να φάω (ήταν Κυριακή). Η κίνησή του αυτή δείχνει και το ανεπτυγμένο αίσθημα φιλοξενίας στους κατοίκους της Μάνης.

32. Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη πάντα και η αντίδραση των κατοίκων στη φωτογράφιση για διαφόρους λόγους, δεισιδαιμονίας κ.ά.: Collier & Collier, *Visual Anthropology*, ό.π., σ. 27. Ιδιαίτερα φωτογράφιση από κοντά και κατά πρόσωπο δεν επιτρέπεται χωρίς προηγούμενη άδεια του φωτογραφούμενου. Τα πράγματα είναι διαφορετικά, αν η φωτογράφιση γίνεται από μακριά σε ένα γενικό πλάνο.

φοι της πολυθρόνας» ή «του δωματίου/γραφείου»- θα ήταν σε πολλά σημεία διαφορετικής φύσης, όπως συγκοινωνιών, τεχνικών μέσων κτλ. Π.χ. σε κάποια χωριά δεν υπήρχε αμαξιτή οδός και πήγαιναν με τα ζώα ή δεν είχαν ηλεκτρικό ρεύμα. Πιστεύω επίσης ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σήμερα οι γυναίκες λαογράφοι, καθώς και οι ευκολίες που συναντούν είναι διαφορετικού είδους, από εκείνες των ανδρών³³.

Τελειώνοντας, μπορούμε να προσθέσουμε ότι το δυσκολότερο ίσως πρόβλημα, που έχει να αντιμετωπίσει ο ερευνητής λαογράφος, είναι ο ίδιος ο εαυτός του το γεγονός πως, ενώ έχει συνεχώς επαφές με ανθρώπους, όμως βρίσκεται σε απόλυτη ψυχική απομόνωση³⁴. Όλοι οι ερευνητές που έχουν πραγματοποιήσει επιτόπια έρευνα σε πιο κοντινά ή μακρινά μέρη, κάνουν λόγο πάντα και για το άγχος της έρευνας αλλά και για το πολιτισμικό «σοκ» που υπέστησαν³⁵. Πράγματι οι τελευταίες μέρες μιας μηνιαίας αποστολής περνούν τόσο αργά, ώστε να τις μετράει, όπως ο στρατιώτης που πρόκειται να απολυθεί. Γενικά, οι δυσκολίες είναι αμέτρητες. Ο ερευνητής έχει όμως την ικανοποίηση, ότι γνωρίζει ανθρώπους, ότι διασώζει στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού και πολύ περισσότερο την ευχαρίστηση να βλέπει, με τη συγκέντρωση των πληροφοριών, να ανοίγεται μπροστά του, σαν ένα θαυμάσιο βιβλίο, ο λαϊκός πολιτισμός μιας περιοχής. Αλλά για την ευχαρίστηση και την ικανοποίηση αυτού του είδους, ίσως θα πρέπει να γραφτεί μια άλλη μελέτη, ακόμα και βιβλίο.

33. Πρβ. Powdermaker, *Stranger and Friend*, σ. 108-114.

34. Powdermaker, *ό.π.* Για ένα χρονικό διάστημα επικρατούσε η πρακτική της ψυχανά-λυσης των ερευνητών εθνογράφων, πριν από τη μετάβασή τους στο πεδίο αλλά και κατόπιν, μετά την επιστροφή, βλ. Powdermaker, *ό.π.*, Pannof et Panoff, *L'ethnologue*, *ό.π.*

35. Επειδή η έννοια της ετερότητας, που είναι απαραίτητη στην ανθρωπολογική έρευνα είναι πάντα διαπραγματεύσιμη, το πολιτισμικό σοκ μπορεί να παρατηρηθεί και σε περιπτώσεις έρευνας στη χώρα του, σε μιαν άλλη γειτονιά ακόμα και στη διπλανή πόρτα: Αλεξάκης, «Ανθρωπολογία οίκοι ή Λαογραφία», *ό.π.*, σ. 50, πρβ. Elenore Smith Bowen (ψευδ. της Laura Bohannon), *Return to Laughter*. Harper & Row, Νέα Υόρκη 1954, Williams, *Field Methods*, σ. 15, 50.

Βιβλιογραφία

- Agar Michael K., *The Professional Stranger: An Informal Introduction to Ethnography*, Academic Press, Νέα Υόρκη 1980 (β' έκδοση).
- Αλεξάκης Ε. Π., «Κοινωνική Ανθρωπολογία και Ελληνική Λαογραφία. Ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πρόβλημα», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα»*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (12-13 Ιαν. 1989), Αθήνα 1993, σ. 23-47.
- , «Ανθρωπολογία οίκου ή Λαογραφία: μια επιστημολογική πρόσεγγιση», στο *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου «Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία»* (Αθήνα 19-21 Απρ. 2002), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2003, σ. 39-63.
- , «Ανθρωπολογική έρευνα και θεωρία στην Ελλάδα. Η περίπτωση τριών επιστημονικών περιοδικών», στο Ε. Αλεξάκης, Μ. Κατσιλιέρη, Α. Οικονόμου (επιμ.), *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Έκδοση Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας, Αθήνα 2004, σ. 203-219.
- , *Εθνογραφικό Ημερολόγιο. Ήπειρος (1981-1983)*, Δωδώνη, Αθήνα 2007.
- Alexakis E. P., «From Folklore and Ethnography to Ethnology. A Difficult Path in Balkan Countries», *Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, 23 (2002), σ. 5-9.
- Banks M. & Morphy H. (επιμ.), *Rethinking Visual Anthropology*. Yale University Press, New Haven και Λονδίνο 1999.
- Barley Nigel, *The Innocent Anthropologist. Notes from a Mud Hut*. Penguin Travel Library 1983, και σε μτφρ. Γ. Σεφερλή από τις εκδόσεις Ατώρα, Αθήνα 2005, με τίτλο «Ο αποπομπιστής ανθρωπολόγος».
- Berremann Gerald, *Behind Many Masks. Ethnography and Impression Management in a Himalayan Village*, Published by the Society for Applied Anthropology. Monograph No 4, Lafferty Hall, University of Kentucky, Lexington, Kentucky 1962.
- Bowen Elenore Smith (ψευδ. της Laura Bohannon), *Return to Laughter*. Harper & Row, Νέα Υόρκη 1954.
- Bromberger Christian, «Du grand au petit. Variations des echelles et des objets d'analyse dans l'histoire recent de l'ethnologie de la France», στο Isac Chiva et Utz Jeggle (επιμ.), *Ethnologies en miroir*, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, Παρίσι 1997, σ. 67-74.
- Bruyn Severyn T., *The Human Perspective in Sociology: the Methodology of Participant Observation*, Prentice Hall, Νέα Υερσέη 1966.
- Buechler Hans C., «The Social Position of an Ethnographer in the Field», στο Henry & Saberwal (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, σ. 7-19.
- Chagnon Napoleon A., *Studying the Yanomamö*, Holt Rinehart and Winston Inc, Νέα Υόρκη 1974.
- Clifford J., «Fieldwork, Reciprocity and the Making of Ethnographic Texts», *Man* N.S. 15 (1980), σ. 518-532.
- Clifford J.- Marcus G. (επιμ.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 1986.
- Collier J. Jr. & Collier M., *Visual Anthropology. Photography as a Research Method*, University of New Mexico Press, Albuquerque 1987.

- Copans Jean, *Επιτόπια Εθνολογική Έρευνα* (μτφ. από τα γαλλ. επιμέλεια, εισαγωγή Κατερίνα Μάρκου), Gutenberg, Αθήνα 2004.
- Cowan Jane, «Folk Truth: When the Scholar Comes to Carnival in a 'Traditional' Community», *Journal of Modern Greek Studies* 6 (1988), σ. 245-260.
- Goffman Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Doubleday, Νέα Υόρκη 1959, (και σε μτφ. της Μαρίας Γκόφρα από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006).
- Grimshaw Anna, *The Ethnographer's Eye. Ways of Seeing in Modern Anthropology*. Cambridge University Press, Κέμπριτζ 2001.
- Gutkind P. C., «The Social Researcher in the Context of African National Development. Reflections on an Encounter», στο Henry Fr. & Saberwal S. (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, σ. 20-34.
- Henry Frances, «The Role of the Fieldworker in an Explosive Political Situation», *Current Anthropology* 7 (1966), σ. 552-559.
- Henry Frances, «Stress and Strategy in Three Field Situations», στο Henry Fr. & Saberwal S. (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, σ. 35-46.
- Henry Fr. & Saberwal S. (επιμ.), *Stress and Response in Fieldwork*, Holt Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1969.
- Ήμελλος Στέφανος - Πολυμέρου-Καμηλάκη Ακατερίνη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (ερωτηματολόγιο)*. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1983.
- Hsu Francis L., *The Study of Literate Civilization*, Holt, Rinehart & Winston Inc, Νέα Υόρκη 1969.
- Κακάμπουρα Ρέα, *Αφηγήσεις ζωής. Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα*, Ατραπός, Αθήνα 2008.
- Kenna Margaret, «An Ironic Mirror: Michael Herzfeld on Greece. Anthropology and anthropology of Greece», *Journal of Mediterranean Studies* 1/1 (1991), σ. 135-140.
- Langess L. L., *The Life History in Anthropological Sciences*. Holt Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1965.
- Λυδάκη Άννα, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, β' έκδοση. Καστανιώτης, Αθήνα 2001.
- Μαζαράκης Ε. Δ., *Η λαογραφική έρευνα και η συστηματική οργάνωσή της*, Αθήνα 1964.
- Marcus G. - Cushman D., «Ethnographies as Texts», *Annual Review of Anthropology* 11(1982), σ. 25-69.
- Marcus G.E.- Fischer M., *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*, The University of Chicago Press, Σικάγο-Λονδίνο, 1986.
- Μέγας Γ. Α., *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, [Φωτομηχανική ανατύπωση], Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1975.
- Nash D., «The Ethnologist as Stranger: an Essay in the Sociology of Knowledge» *Southwestern Journal of Anthropology* 19/1 (1963), σ. 149-166.
- Nettle Bruno, «Recording Primitive and Folk Music in the Field», *American Anthropologist* 56 (1954), σ. 1101-1102.
- Panoff Michel et Panoff Françoise, *L'ethnologue et son ombre*, Payot, Παρίσι 1968.
- Πηγάκη Πόπη, *Εθνογραφία. Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα*, Γρηγόρη, Αθήνα 1994.

Powdermaker Hortense, *Stranger and Friend. The Way of the Anthropologist*, W.W. Norton & Company, Νέα Υόρκη-Λονδίνο 1966.

Redfield Robert, *The Little Community*, University of Chicago Press, Σικάγο 1956.

Richards Audrey I, «Anthropology on the Scrapheap?», *Journal of African Administration* 13 (1961), σ. 3-10.

Salisbury R. F., *From Stone to Steel. Economic consequences of a technological change in New Guinea*. Cambridge University Press, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1962.

Σπυριδάκης Γεώργιος Κ., *Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης*, Ακαδημία Αθηνών, Εν Αθήναις 1962.

Williams Rhys Thomas, *Field Methods of Culture*, Holt Rinehart and Winston, Νέα Υόρκη 1967.

Wintrob R. M., «An Inward Focus: A Consideration of Psychological Stress in Fieldwork», στο Henry & Saberwal (επιμ), *Stress and Response in Fieldwork*, σ. 63-79.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

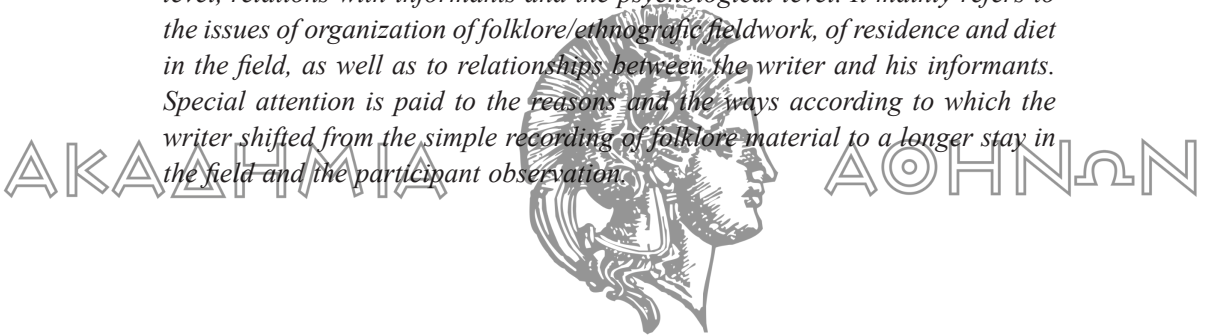
ΑΘΗΝΩΝ

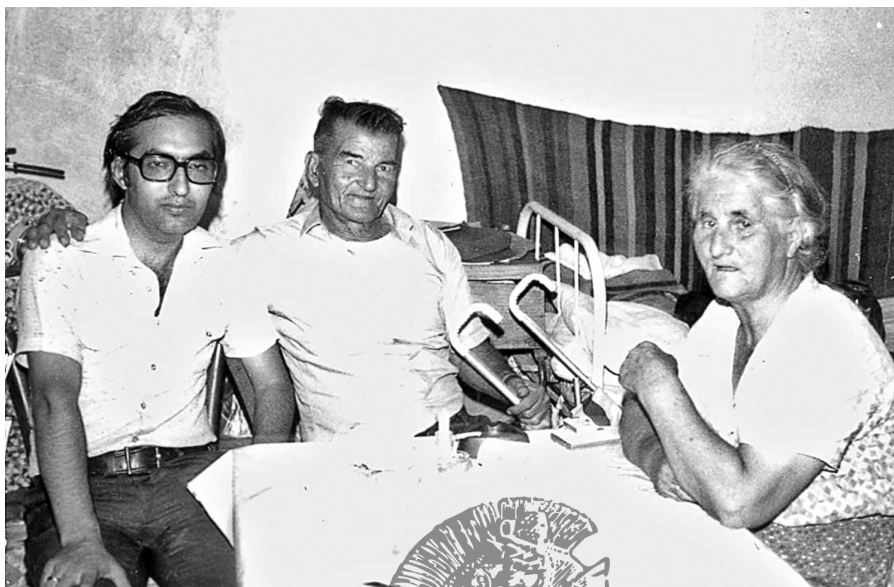
SUMMARY

ELEFTHERIOS P. ALEXAKIS, Ph.D.

From Collecting Folklore Material to Specialized Ethnographic Long-term Fieldwork Research. Experiences and Problems.

This article deals with the problems faced and the experiences held by the writer throughout his folklore/ethnographic fieldwork in rural areas of Greece. The article covers three levels of the writer's research involvement: the practical level, relations with informants and the psychological level. It mainly refers to the issues of organization of folklore/ethnographic fieldwork, of residence and diet in the field, as well as to relationships between the writer and his informants. Special attention is paid to the reasons and the ways according to which the writer shifted from the simple recording of folklore material to a longer stay in the field and the participant observation.

Ο ερευνητής με τους πληροφορητές Αργύρη και Βγενίκο Κούνουπα κατά την καταγραφή λαογραφικού υλικού. Ελ. Αλεξάνδρης, Βελανίδια Ασκαονίας 1976.

Σαρακατσάνικες καλύβες. Βοιωτία 1997.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ